

Ціннісне ставлення до людини: виховна модель толерантних взаємовідносин учасників навчально-виховного процесу

Олена СТОЛЯРЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського

Гуманістичні та демократичні тенденції розвитку українського суспільства, інтеграція у світове співтовариство, загострення глобальних проблем людства зумовили об'єктивне зростання ролі моральних засад спільного існування і потребу в суттєвих змінах освітніх пріоритетів, спрямування зусиль на виховання у шкільній молоді гуманістичних цінностей, формування навичок налагодження толерантних взаємовідносин. Школа, моделюючи майбутнього громадянина, визначаючи його життєво важливі пріоритети й цінності, потребує розроблення концептуальних засад і практичних рекомендацій виховання. З метою пошуку оптимальних шляхів вирішення цих завдань науковці і педагогіки практики спрямовують свої зусилля на розроблення й апробацію інноваційних моделей, ефективних форм та методів гуманістичного виховання молоді.

В умовах сучасних тенденцій світового розвитку, поширення гуманістичного світогляду, оновлення духовної культури поставлені під сумнів традиційні, звичні у вітчизняній педагогіці форми і методи морального виховання молоді людини. Про це свідчать дослідження з проблеми морального розвитку особистості (І.Бех, А.Бойко, О.Вишневіський, Н.Волкова, С.Гончаренко, Н.Дем'яненко, Т.Дем'янюк, О.Дубасенюк, І.Єрмаков, С.Карпенчук, В.Лізінський, О.Савченко, О.Сухомлинська, Е.Помиткін, К.Чорна).

Для вітчизняної психолого-педагогічної науки початку XXI століття характерним є пошук, обґрунтування і впровадження гуманістичних засад побудови освітнього простору, де формування ціннісного ставлення до людини посідає чільне місце в розв'язанні проблем духовного, інтелектуального, морального і фізичного розвитку особистості, забезпеченні ефективних умов її соціалізації. В основі розроблення концепцій моделей гуманістичного виховання – ідеї детермінованості морального розвитку особистості характером її ставлень до світу, природи та до інших людей; погляди, що характеризують процес соціалізації учнів (Б.Вульфів, І.Кон, А.Мудрик, Л.Новіков); сукупність ідей діалогової концепції (М.Бахтін, В.Біблер, А.Мейєр); загальні положення теорії установки (Б.Величковський, Д.Кемпбелл, Ш.Надірашвілі, Г.Олпорт, В.Судаков, Д.Узнадзе, У.Фьюзон); обґрунтування соціальної установки (А.Леонтьєв, В.М'ясіщев, Д.Узнадзе, В.Ядов); ідеї референтності (Б.Ананьєв, Л.Божович, А.Кронік, М.Лісіна, Б.Ломов, Н.Обозов, А.Петровський, Б.Поршев); теорії представників гуманістичного напрямку в педагогіці (К.Вентцель, С.Гессен, В.Сухомлинський, К.Ушинський, Ш.Амо-

нашвілі); природничо-філософська концепція В.Вернадського про єдність усього живого; визнання ролі активності самої особистості в її власному розвитку; інтегральні філософські положення про загальний зв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ та процесів розвитку суспільства, про роль особистості в цих процесах; етичні ідеї філософії ненасилля (Р.Апресян, М.Ганді, А.Гусейнов, Г.Джибладзе, Р.Ляхіна, А.Калінін, Б.Картер, С.Малков, А.Огурцов, М.Степанянц, В.Стьопін, Л.Толстой, Г.Торо, Е.Хардт, Дж.Шарп, Н.Шкловер), педагогіки ненасилля (А.Козлова, В.Маралов, В.Сітаров), педагогіки культури миру (М.Кабаченко, М.Ліпман, Є.Соколова, З.Шнекендорф); сучасні дослідження з проблем толерантності (Р.Валітова, Д.Зінов'єв, В.Лекторський) та її концепції у поглядах Г.Солдатової, Є.Клепцової, А.Байбакова.

Метою статті є здійснення аналізу теоретичних досліджень, виявлення педагогічних умов, визначення вихідних положень, що слугували науково-методичною базою побудови моделі толерантних взаємовідносин на основі ціннісного ставлення до людини. Щодо розроблення структурно-функціональної моделі виховання у школярів ціннісного ставлення до людини передусім визначаємо завдання обґрунтувати методологію і методологічні підходи моделювання виховної системи гуманістичного типу.

Згідно з філософським трактуванням, модель (з французької (modulus) – зразок) – це будь-який уявний чи знаковий образ оригіналу (відображення об'єктів і явищ у вигляді опису, теорій, схем) [5]. Поняття моделі як образу розглядається у психолого-педагогічній літературі. Так, В. Сафронова називає її

аналогом оригіналу і вважає одночасно і засобом, і об'єктом дослідження [7, с. 42]. На думку І.Носса і Н.Васіної, моделювання є методом наукового пізнання світу і визначається через представлення об'єкта моделлю, з допомогою якої можна отримати про нього інформацію (Б.Советов, С.Яковлев); модель є відображенням фактів, речей, відношень певної галузі знань (за Г.Клаусом) у спрощеному, більш наочному вигляді [6, с. 202]. З існуючих типів моделей (фізичний, математично-речовий, логіко-математичний) найчастіше використовується у психолого-педагогічних дослідженнях логіко-математичний. Для його побудови передусім необхідно виявити всі фактори, змінні величини, які впливають на основні процеси, що перебувають у полі зору дослідника. І, враховуючи те, що він належить до класу знакових моделей, аналіз здійснюється з допомогою точних засобів [там само, с. 204].

Створення педагогічно доцільної й ефективної виховної системи, в основі якої було б ціннісне ставлення до людини, неможливе без спеціальної діяльності, спрямованої на її моделювання. Визначальною рисою є те, що в загальноосвітній школі до цього процесу долучаються і педагоги, й учні, і батьки та інші зацікавлені особи. Тому ми брали за основу ідеї відкритої школи. Адже соціокультурна та духовно-моральна ситуація в Україні дедалі чіткіше відображає стійкі позитивні тенденції розвитку гуманістичного виховання учнів. Наш час характеризується зміною парадигмальних засад і обґрунтуванням правових норм виховання, подоланням моноідеологічних установок на цілі і зміст виховання. Одночасно відбувається переосмислення і масове визнання таких ціннісних пріоритетів, як різноманітність стратегій в умовах варіативності гуманістичних виховних систем, підтримка авторських програм і проектів в загальноосвітніх навчальних закладах, нарощування потенціалу взаємодії суб'єктів соціокультурної сфери в реалізації різних за масштабами, функціональною специфікою і технологіями цільових соціально-педагогічних програм державного та регіонального рівнів.

Розробляючи гуманістичну модель виховної роботи школи як відкритої системи, ми поставили за мету визначити педагогічні умови ефективного формування в учнів ціннісного ставлення до людини. Процес навчання в школі як в освітньо-виховній установі створює можливості для розвитку в учнів активності у пізнанні і частково у практичній діяльності, але не завжди сприяє налагодженню толерантних міжособистісних стосунків. Реалізація цих можливостей пов'язана з формами взаємодії, які педагоги використовують у навчально-виховному процесі. Під час дослідження ми з'ясували, що найбільш поширеними в шкільній практиці є фронтальні та індивідуальні форми. Проте оптимальними для виявлення моральної активності учнів є саме групові форми, поширення яких стримується тим, що в теорії і методиці навчання клас не розглядається ні як група, ні як колектив, а в теорії виховання

пізнавальна діяльність не визнається як базовий чинник для об'єднання і розвитку класного колективу. Отож навчально-виховний процес з його класно-урочною системою не може стати умовою реалізації активності у пізнанні і моральному розвитку для значної частини школярів, що призводить до проявів егресивної поведінки щодо освіти і навчання, тобто уникнення від виховного впливу. Ми також з'ясували, що ті масові форми, які переважають у виховній практиці, об'єктивно не сприяють установленню дружніх зв'язків, гуманних стосунків, виникненню прихильності між учасниками творчих справ, розумінню один одного, незважаючи на зусилля і суб'єктивні наміри педагогів. Крім того, створюючи об'єктивні можливості для реалізації школярами активної життєвої позиції лише в інституційному спілкуванні, ще й досі доволі обмежені можливості у неформальному спілкуванні, грі, соціально корисній діяльності, яку організують педагоги, частково вступають у суперечність із реальним життям школярів. Отже, і в цьому разі можна констатувати наявність фактів егресивної поведінки учнів, що знижує виховний вплив школи як організації на формування моральної особистості і на соціалізацію в цілому.

У визначенні потенційних складових виховного простору сьогодні заслуговують на увагу різноманітні за статусом і профілями діяльності недержавні асоційовані, корпоративні за структурно-організаційними принципами і управлінською специфікою центри й об'єднання соціокультурної, соціально-педагогічної та реабілітаційної спрямованості, які доповнюють державну інфраструктуру, залучають до волонтерської роботи, запрошують до співпраці учнів старших класів. Ці структури перебувають на стадії нормативно-управлінського облаштування і налагодження взаємодії з владними структурами і проходять шлях становлення та гармонізації ціннісно пріоритетної сфери гуманістичних відносин, притаманних громадянському суспільству. На думку науковців, актуальним завданням сучасної науки управління, що відповідає її гуманістичному призначенню, є розроблення ефективних механізмів розв'язання складного комплексу проблем виховання і загальноосвітньої підготовки в ринкових умовах і з обмеженим фінансуванням. Цінними є розробки щодо функціонування міських загальноосвітніх комплексів, що є сукупністю організаційних об'єктів, зміст спільної діяльності яких спрямований на реалізацію завдань загальної середньої освіти і виховання [10, с. 30]. Соціально-ціннісна роль різноманітних патріотичних центрів, громадських організацій, об'єднань і масових рухів зростатиме, а їхня діяльність набуватиме загальнонаціональної значущості.

Не менш важливим, на нашу думку, є розуміння інтеграційних процесів у суспільстві і використання можливостей усіх виховних інститутів для формування в кожній особистості навичок толерантної

взаємодії в міжособистісних стосунках, визнання гуманістичних пріоритетів, виховання ціннісного ставлення до людини, що є важливими передумовами створення громадянського суспільства. А результативність такої спільної роботи залежить від правильного вибору методологічних підходів і принципів взаємодії дорослих та дітей. Здебільшого діяльність людей будується на основі не одного, а декількох підходів. Їх поєднання визначає стратегію, детермінує практику дій у конкретній ситуації і в певному проміжку часу.

Визначити підходи, які за умови одночасного застосування можуть стати методологічною основою діяльності, спрямованої на моделювання і побудову ефективної виховної системи гуманістичного типу, було непросто. Передусім потрібно було визначитися щодо методологічних засад спільних дій членів шкільного співтовариства. Спочатку аналізували інваріантну, а потім і варіативну частини. Інваріантну складову, як і у Є.Степанова [8, с. 15], становили такі методологічні підходи, як системний, синергетичний, варіативно-модельний і особистісно орієнтований. Зазвичай їх використовують у будь-якому шкільному співтоваристві для оптимального спрямування процесу формування і реалізації модельних уявлень про виховну систему. Варіативну частину можуть скласти один чи два підходи, які найбільше відповідають своєрідності створення конкретної виховної системи. У нашому випадку – це культурологічний підхід. Системному підходу в нашому експерименті було відведено першорядну роль щодо розробки гуманістичної моделі і втілення її у виховну практику.

Керуючись принципом самоорганізації і саморозвитку, ми детально вивчали процеси міжособистісного спілкування і стосунків учнів у тих загальноосвітніх школах, у яких працювали, виявляли тенденції, внутрішні механізми і резерви розвитку гуманістичної системи виховання, визначали шляхи і способи вдосконалення та оновлення виховної практики. Важливо, щоб змодельований майбутній стан виховної системи збігався з траєкторією досягнення системою оптимального рівня еволюції. Полілог дій, думок, мотивів, ціннісних установок членів шкільного співтовариства – необхідна умова створення ефективної і педагогічно доцільної виховної системи. «Уважне ставлення до думки кожного члена колективу, фіксування та врахування різних поглядів мають суттєве значення для прогнозування шляхів розвитку системи, визначення найбільш повного спектра можливих варіантів її еволюції» [там само, с. 17]. Діалог педагогів, учнів і батьків під час формування модельних уявлень про майбутній стан виховної системи, безсумнівно, підвищує шанси на успіх спільної діяльності, спрямованої на досягнення визначеної мети.

У дослідницькій роботі ми дотримувалися і варіативно-модельного підходу, необхідність якого у виховній практиці зумовлена двома основними причинами. По-перше, стала очевидною не-

можливість створення єдиної моделі (програми) виховного процесу для формування толерантних міжособистісних стосунків, виховання ціннісного ставлення до людини для всіх загальноосвітніх шкіл, які брали участь в експерименті. Педагоги давно виступають проти шаблонів у вихованні. Тому було обрано курс на реалізацію ідеї варіативності у визначенні цілей, змісту і способів організації освітньо-виховної діяльності, на створення в кожній школі унікальної системи гуманістичного виховання учнів. По-друге, реалізація інноваційних підходів керівників і вихователів загальноосвітніх закладів щодо перетворень у виховній практиці багато в чому залежить від психологічної, науково-методичної й організаційної готовності членів шкільного співтовариства. Базовими положеннями варіативно-модельного підходу в розробленні гуманістичної виховної системи були такі: 1) різноманітність способів та умов організації шкільного життя і постійна їхня змінюваність детермінують варіативність цілей, змісту, форм і методів організації виховання; 2) формування уявлень про моделювання виховного процесу, які були б адекватними особливостям шкільного колективу й умовам його життєдіяльності, сприяє оптимальному розгортанню виховної діяльності і підвищенню її ефективності; 3) створення моделі процесу виховання ціннісного ставлення до людини в учнів можливе лише за умов спільних зусиль педагогів, учнів і батьків і досягнення ціннісно-орієнтаційної згоди; 4) уявлення про моделювання виховного процесу в загальноосвітній школі мають формуватися на основі цілісного своєрідного образу навчального закладу; 5) процес моделювання виховної діяльності має бути безперервним, взаємозалежним.

У цілому, уявлення про моделювання гуманістичної виховної діяльності має адекватно відображати загальні, особливі і конкретні риси виховного процесу, враховувати інтереси, потреби, ціннісні орієнтири його учасників, бути пов'язаним із своєрідними умовами науково-методичного, кадрового, фінансово-матеріального забезпечення життєдіяльності освітнього закладу. Виховна система – це «живий» організм, у якому змінюється склад дітей і дорослих, коригуються міжособистісні та міжгрупові стосунки, з'являються нові напрями, форми і методи спільної діяльності, зміцнюються зв'язки з навколишнім соціальним і природним середовищем. Безперервність процесу моделювання зумовлюється й тим, що майже неможливо одержати повну і достовірну інформацію про досить складний об'єкт, який потрібно змодельувати, і скласти максимально точний прогноз його розвитку. А отже, неминучим є внесення корективів в уявлення про моделювання виховної системи.

Сьогодні у вихованні педагоги здебільшого керуються особистісно орієнтованим підходом. Дбаючи по гуманізацію стосунків, його прихильники прагнуть перебороти відчуження учня від учителя, характерне для традиційної системи навчання, змі-

нити домінуючий в арсеналі педагогів соціоцентричний за своєю спрямованістю й авторитарний за характером процес вивчення і виховання учнів. Адже не дарма серед основних понять особистісно орієнтованого підходу є: «суб'єкт», «індивідуальність», «суб'єктний досвід», «воля», «творчість», «активність», «цілісність», «самоактуалізація», «сенс життя», «саморозвиток», «довіра», «самовизначення», «самореалізація», «самоствердження», «педагогічна підтримка». А до провідних ідей-принципів такого підходу, якими ми керувалися в дослідницькій діяльності, належать: самоактуалізація, індивідуалізація, суб'єктність вибору, творчість і створення ситуації успіху, довіри та підтримки. Їх зміст відображено в таких положеннях: а) важливо підтримувати і спонукати прагнення учнів до прояву і розвитку своїх природних та соціально набутих можливостей; б) необхідно всіляко сприяти розвитку індивідуальних особливостей вихованця; в) варто допомогти учневі стати справжнім суб'єктом життєдіяльності в класі, у школі, сприяти формуванню і збагаченню його суб'єктного досвіду; г) педагогічно доцільно досягати того, щоб кожен учень жив, навчався і виховувався в умовах постійного вільного вибору змісту, форм і способів навчання, поведінки, мотивів; д) враховувати, що досягнення успіху в тому чи іншому виді діяльності сприяє формуванню позитивної «Я»-концепції вихованця, стимулює процеси самовдосконалення і самостворення власного «Я»; е) вірити в дитину, довіряти їй, підтримувати прагнення до самореалізації і самоствердження (замість зайвої вимогливості і надмірного контролю), пам'ятати про те, що не зовнішні впливи, а внутрішня мотивація учня визначають успіх його навчання і виховання.

Ми використовували весь методичний арсенал особистісно орієнтованого підходу. На думку О.Бондаревської, його визначають форми, методи і прийоми, що відповідають таким вимогам, як діалогічність, діяльнісно-творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку особистості, надання необхідного простору волі для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і способів навчання та поведінки [2, с. 17]. Інші вчені додають до цього переліку діалог, ігрові і рефлексивні методи та прийоми, а також способи педагогічної підтримки особистості у процесі її саморозвитку. На думку Т.Фролової, використання особистісно орієнтованого підходу у вихованні школярів неможливе без застосування методів діагностики і самодіагностики [9, с. 48]. Ми згодні з петербурзькими вченими Є.Казаковою і А.Тряпціною, які вважають метод створення ситуації успіху найважливішим засобом особистісно орієнтованої педагогічної діяльності [4, с. 16–32]. Під час практичної експериментальної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах ми переконалися, яку важливу роль відіграють у моделюванні і прогнозуванні виховної системи обрані за основу методологічні підходи, а оволодіння сукупністю по-

нять, ідей, прийомів і способів, що використовуються у процесі пізнання і перетворення соціальних об'єктів, стало для нас важливою умовою збагачення теоретичних педагогічних знань, які вплинули на вдосконалення виховної практики.

Принципова особливість пропонованої нами (розробленої, апробованої і впровадженої у шкільну практику) структурно-функціональної моделі виховання у школярів ціннісного ставлення до людини полягає в тому, що вона побудована не лише на основі оволодіння гуманістичною діяльністю, а й на глибоких знаннях з різних галузей людинознавства і на розумінні непересічної цінності людини. У моделі відображено багатofакторність виховного процесу, зумовлена об'єктивними і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних належать соціально-культурні особливості, культурні традиції країни, її система освіти. До суб'єктивних – особистісні якості вихователів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні орієнтири учасників виховного процесу [1, с. 7]. Розроблена нами модель є ядром загальношкільного механізму цілеспрямованого формування соціального досвіду вихованців і має враховувати: по-перше, соціальне замовлення, оформлене на рівні різноманітних надособистісних соціальних систем – людських спільнот; по-друге, досягнутий рівень сформованості у вихованців окремих соціальних якостей і соціального досвіду в цілому; по-третє, особливості конкретної школи: умови, традиції, якісний склад педагогічного колективу, матеріальну базу.

У визначенні змістової складової моделі виховної роботи враховується належність учнів до тієї чи іншої соціальної групи, їхня перетворювальна духовна і матеріальна діяльність із «розпредметнення» соціального досвіду на різних рівнях міжособистісного спілкування, що акумулювався в об'єктах соціальної культури або генерується у процесі функціонування людських спільнот. У виховній роботі ми використали такі імперативи соціальних ролей, виконання яких передбачає опору на гуманістичний світогляд, громадянську позицію і відчуття своєї єдності з усім світом. Передусім було визначено ролі вихованців і можливості розуміння та прояву ціннісного ставлення до людини на різних рівнях (див. табл. 1). А змістом виховання є діяльність учнів у цих спільнотах [3, с. 21]. Адже одним із завдань, згідно з розробленою нами моделлю виховної роботи в загальноосвітній школі за програмою експериментального дослідження, є формування в учнів соціального досвіду на основі гуманістичних цінностей – як сукупності моральних якостей, якими володіють представники різноманітних спільнот.

Мета виховання полягає в тому, щоб навчити молодь жити і діяти в суспільстві, на користь собі та іншим, враховуючи рекомендації міжособистісної толерантної взаємодії. Реалізація мети передбачає не лише виховання у школярів ціннісного ставлення до людини, формування в них гу-

маністичних якостей, а й психологічну готовність і практичний досвід здійснення відповідального особистісного вибору. Адже зробити правильний вибір, а головне – бути готовим нести відповідальність за його наслідки може лише той, хто володіє великою соціальною практикою, досвідом партнерства і толерантної взаємодії з окремими людьми та їхніми спільнотами.

Таблиця 1

Я – людина, особистість; Я – член сім'ї, родини (донька чи син, онука, племінник); Я – житель мікрорайону, сусід; Я – учень школи, вихованець;	Я – член громади населеного пункту; Я – земляк (краянин), представник своєї області, Я – громадянин України; Я – житель планети, член світової спільноти.
---	--

Моделюючи сукупність колективних творчих справ з визначенням виховних завдань, ми обов'язково враховували основні вимоги до їх організації. Такі завдання мають: а) конкретизувати виховну мету; б) відповідати соціальному замовленню, оформленому на рівні конкретної спільноти; в) бути реальними, посилюючими для виконання. Було визначено й конкретні виховні завдання (в розрізі різноманітних людських спільнот):

– на рівні планети: засвоєння гуманістичних цінностей, формування глобального екологічного світогляду, визнання вихованцями цінностей світу і співпраці; виховання поваги до інших культур;

– на рівні країни: виховання свідомого громадянина з активною життєвою позицією; формування у вихованців рис національної самосвідомості, освоєння духовної культури українського народу, культивування демократичних цінностей;

– на рівні регіону: освоєння культури свого регіону; виховання потреби бути активним учасником громадського життя; розвиток уміння визначати основні проблеми і шукати шляхи їх розв'язання; виховання основних рис хлібороба, господаря землі, працівника сільського господарства тощо;

– на рівні мікрорайону: визнання цінностей громади – взаємодопомоги, поваги до старших людей, підтримка малозахисених верств населення; переймання проблемами села, мікрорайону як особистими;

– на рівні школи: формування у вихованців наукового світогляду і внутрішньої потреби в самонавчанні; формування вміння взаємодіяти з членами первинного колективу;

– на рівні сім'ї: визнання позитивних цінностей сучасної сім'ї, виховання поваги до всіх членів родини, реалізація замовлень батьків щодо соціального розвитку їхніх дітей;

– на рівні вихованця: формування навичок самоаналізу, вміння відстоювати свою думку; реалізація індивідуальних прагнень.

Виховне завдання (формування ціннісне ставлення до людини через відповідну соціальну рису) реалізується у процесі участі вихованців у спеціально актуалізованих соціальних справах. Як приклад,

пропонуємо один із варіантів ефективного виховного процесу, який уявно «винесено» зі стін шкільних кабінетів у середовище сіл, міст, країни. Обираючи конкретні справи, ми керувалися такими критеріями: педагогічна доцільність участі вихованців у цій справі, її гуманістичний зміст; наявність у школярів інтересу до діяльності в реалізації обраної справи; актуальність виховної колективної творчої справи для функціонування конкретної спільноти людей; погодженість у часі і за змістом з іншими заходами, справами, якими живе певна спільнота і шкільний колектив. Планування життєдіяльності вихованців ми проводили кількома етапами: спочатку розробляли план виховної роботи на рік, потім на місяць, складали програму поточної роботи і на рівні кожної конкретної справи ставили завдання. Планування обов'язково передбачає: надання можливості кожному класу обрати власний варіант справи, а для вихованців – індивідуальний характер і спосіб дій; виділення близько 30% часу, вільного від загальношкільних справ, для того, щоб колектив класу мав змогу реалізувати свої ініціативи.

Для діагностики результатів виховання на початку і наприкінці роботи ми визначали рівень громадської активності вихованців і вміння співпрацювати з іншими – інтегральний показник сформованості соціального досвіду, що базується на ціннісному ставленні до людини. Під такою активністю ми розуміємо внутрішню готовність і практичну здатність брати участь у соціальному творенні в різних людських спільнотах. Під час опитування ми пропонували учням дати письмові відповіді на запитання анкети-завдання, яка складалася з двох частин. *Перша частина:* 1. Чи є в навколишньому світі місце для застосування твоїх зусиль, творчої енергії, знань (потрібне підкреслити)? «Так, ні». 2. Якщо «так», то що збираєшся робити в найближчому майбутньому (пояснити конкретно і детально):

Як людина – Як член сім'ї – Як учень школи – Як член громади –	Як мешканець конкретного регіону – Як громадянин України – Як житель планети –
---	--

Запитання *другої частини* визначали рівень сформованості у школярів організаційних здібностей, умінь організації міжособистісної взаємодії на засадах співдружності. Вихованцям пропонувалося вказати, яку б колективну творчу справу вони взяли підготувати: свято, вечір відпочинку тощо у своєму класі (школі), якби їх було призначено відповідальними, та описати, за якими етапами має здійснюватися підготовка.

Аналіз відповідей учнів на першу частину анкети-завдання дав нам змогу визначити, в яких саме людських спільнотах учні готові активно діяти. Для встановлення рівня внутрішньої готовності вихованців до активного громадського життя, участі в суспільно корисних справах ми брали відношення середнього значення кількості школярів,

які назвали конкретні справи чи запропонували продуктивні ідеї з усіх семи спільнот, до загальної кількості учнів класу, охоплених анкетуванням, і виражали його у відсотках. Якщо вважати, що кожна справа проводиться за етапами (за методикою колективних творчих справ), то аналіз письмових відповідей учнів на другу частину анкети-завдання дав змогу зробити висновок про те, яка кількість вихованців не розуміє важливості окремих етапів справи або взагалі їх пропускає. Для визначення рівня практичної здатності вихованців до соціального творення ми виражали у відсотках відношення кількості учнів, які пропонували найповніше пояснення справи (назвали два або три етапи її виконання), до загальної кількості учнів, охоплених анкетуванням. Визначення рівня внутрішньої готовності вихованців до соціального творення в розрізі кожної спільноти дає змогу вихователям з'ясувати, щодо якого питання потрібно посилити виховну роботу, доповнити його більшою кількістю соціально-етичних вправ і разом з учнями подумати над їхнім вирішенням. Оцінюючи рівень практичної здатності вихованців до соціальної діяльності, вихователь виділяє етапи, на яких йому треба зосередити увагу учнів, отримує можливість цілеспрямовано моделювати структуру соціальної справи чи діяльності.

Для того, щоб виховна система не залишилася мертвою схемою, не припинила своє існування через короткий проміжок часу, було спеціально розроблено механізм її постійного самовідтворення й удосконалення. Роль такого механізму виконують система управління творчою групою педагогів-вихователів та учнівське самоврядування. Ціннісне ставлення до людей, інших об'єктів живої природи у вихованців може виникати лише на основі різнотипних відносин. Гуманні міжособистісні стосунки між учнями і членами мікро- та макросоціуму сприяють становленню особистості, формуванню ціннісних орієнтирів і установок щодо різних об'єктів їхнього оточення. Концепцію стосунків психологічний словник подає у вигляді сукупності теоретичних уявлень, згідно з якими ядром особистості є індивідуально-цілісна система її суб'єктивно-оцінних, свідомо вироблених ставлень до дійсності, що виражається в інтеріоризованому досвіді взаємовідносин з іншими людьми в умовах соціального оточення. Позитивний чи негативний досвід стосунків між людьми формує і відповідну систему внутрішніх ставлень. Зважаючи на те, що ціннісне ставлення до об'єкта відносин може виникати переважно на ґрунті гуманістичних стосунків, гуманізація виховного процесу і взаємовідносини, що розвиваються на його основі, є ядром структурно-функціональної моделі виховання у школярів ціннісного ставлення до людини.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования // Педагогика. – 1997. – №4. – С. 16–21.
3. Виховні технології / Упоряд. В.Варава, В.Зоц. – К.: Ред. Загальнопед. газ., 2004. – 120 с. (Бібліотека «Шк. світу»).
4. Казакова Е.И., Тряпицына А.П. Диалог на лестнице успеха. – СПб., 1997. – 246 с.
5. Краткий философский словарь / Под ред. А.П. Алексева. – М.: Проспект, 2002. – 492 с.
6. Носс И.Н., Васина Н.В. Введение в практику психологического исследования. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2004. – 348 с.
7. Сафронова В.М. Прогнозирование и моделирование в социальной работе. – М.: ACADEMIA, 2002. – 196 с.
8. Степанов Е.Н. Методология моделирования воспитательной системы образовательного учреждения // Педагогика. – 2001. – №4. – С. 14–19.
9. Фролова Т.В. Индивидуальная поддержка школьника // Воспитательная система школы: проблемы управления / Под ред. В.А. Караковского и др. – М.: Академия, 1997. – 236 с.
10. Шайхелисламов Р.Ф. Городской образовательный комплекс как объект управления образованием // Педагогика. – 2002. – №6. – С. 29–34.

Анотації

У статті запропоновано науковий аналіз проблеми створення моделі формування толерантних відносин учителів і учнів на основі ціннісного ставлення до людини, пошуку найефективніших педагогічних засобів та методики оптимізації процесу створення в загальноосвітніх навчальних закладах сприятливих умов для гуманістичного виховання; розглянуто модель запровадження інноваційних форм і методів виховної роботи.

В статье предлагается научный анализ проблемы создания модели формирования толерантных взаимоотношений учителей и учащихся на основе ценностного отношения к человеку, поиска эффективных педагогических приёмов и методики оптимизации процесса создания в общеобразовательных учебных заведениях благоприятных условий для гуманистического воспитания; рассмотрена модель внедрения инновационных форм и методов воспитательной работы.

In the present article the model of making tolerant relationships between teachers and pupils on the value approach to a person principle is described and analyzed. It is concerned with the efficient teaching methods and techniques that can be helpful in the process of providing favorable conditions for humanistic education in secondary schools. The article also suggests the ways of introducing innovative teaching methods and techniques.